

Pomosty nad historycznymi przepaściami. Historia i rozwój Polsko-Niemieckiego Towarzystwa Zdrowia Psychicznego*

Pierwszy kontakt

W 1985 Krakowskie Towarzystwo Lekarskie i Akademia Medyczna im. Mikołaja Kopernika w Krakowie zorganizowały z okazji 40 rocznicy wyzwolenia obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu-Brzezince międzynarodowe sympozjum na temat: „Wojna i okupacja a medycyna”. Sympozjum przewodniczył kierownik krakowskiej Kliniki Chirurgicznej i Redaktor „Przeglądu Lekarskiego – Oświęcim” profesor Józef Bogusz (zmarły w 1993 roku). W sympozjum wzięła udział duża grupa psychiatrów z Niemiec. Psychiatrzy ci, od dłuższego już czasu, spotykali się w ogólnoniemieckiej grupie roboczej „Eutanazja”, zajmującej się problematyką wyniszczania chorych psychicznie w okresie narodowego socjalizmu.

Kilka lat wcześniej, w 1982 roku profesor Klaus Dörner z Gütersloh przetłumaczył z francuskiego i opublikował w „Informatorze Psychiatrii Społecznej” (1) artykuł o mordach dokonanych przez Wehrmacht i SS w polskich szpitalach psychiatrycznych po inwazji niemieckiej w Polsce. Autorem artykułu był warszawski psychiatra dr Zdzisław Jaroszewski, sam świadek tamtych czasów a po 1945 roku przewodniczący Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego. Publikacja ta jako pierwsza w nie-

mieckim obszarze językowym łamała tabu milczenia.

Coraz więcej psychiatrów i historyków niemieckich było zainteresowanych losem pacjentów psychiatrycznych przewiezionych w okresie II wojny światowej częściowo na teren Polski, częściowo na teren byłych niemieckich obszarów wschodnich, które dzisiaj należą do Polski. O wydarzeniach jakie się tam rozegrały panowała zupełna niewiedza i to zarówno w świecie zawodowym jak i wśród szerszej opinii publicznej. Jedynym dostępnym źródłem informacji pozostawały skąpe protokoły sądowe. Materiały publikowane od dawna w Polsce przez Główną Komisję d/s Badania Zbrodni Hitlerowskich jak również inne publikacje, np. „Przegląd Lekarski-Oświęcim” były zupełnie nieznane.

W czasie sympozjum w 1985 roku pojawiła się w rozmowach z krakowskimi psychiatrami idea „podróży-spotkania” wiodącego śladami deportowanych pacjentów. Chodziło nam o to, aby szerokie środowisko niemieckie poznało szpitale psychiatryczne w Polsce, aby przedstawiciele wszystkich grup zawodowych podzielili się w bezpośrednich spotkaniach myślami o reformie psychiatrii i nawiązali między sobą bliższe osobiste kontakty.

Pierwsza podróż

Po długich przygotowaniach, dzięki szczególnie zaangażowaniu kierownika Katedry

* Autorzy są członkami Zarządu Towarzystwa i jego współtwórcami

Psychiatrii w Krakowie prof. dr. Adama Szmysika i sekretarza Towarzystwa Opieki nad Oświęcieniem pana Tadeusza Zalewskiego, krakowska Katedra Psychiatrii i Niemiecko-Polskie Towarzystwo w Niemczech zorganizowały w dniach 30.04.–10.05.87 podróż dla 30 pracowników różnych niemieckich instytucji psychiatrycznych do dużych szpitali psychiatrycznych w Międzyrzeczu, Dziekanówce/Gnieźnie, Warcie i Kobierzynie/Krakowie. W Poznaniu grupa zwiedzała tzw. fort VII, gdzie w prowizorycznym obozie koncentracyjnym około 15. października 1939 roku doszło do pierwszego masowego zagazowania chorych psychicznie. Podróż kończyła się zwiedzaniem obozu koncentracyjnego w Oświęcimiu-Brzezince.

Podróż ta, wzbudziła duże poruszenie w polskich szpitalach, gdyż od czasów wojny nie były one odwiedzane przez Niemców. Z kolei niemieccy goście mogli stwierdzić, że rozwój polskich szpitali psychiatrycznych dokonywał się od XIX wieku pod silnym niemieckim wpływem. W bibliotekach szpitali mogli oglądać obok polskich i rosyjskich autorów stare tomy dzieł Griesingera i Kraepelina.

Jednak nie tylko strukturalne podobieństwa w rozwoju dużych szpitali psychiatrycznych, ale przede wszystkim wspólne spojrzenie na reformę opieki psychiatrycznej w obu krajach było inspiracją do porównań i tworzyło szybkie więzi. Niemcy, którzy w latach 70. powołali rządową Komisję Ekspertów i przeprowadzili gruntowną reformę systemu opieki psychiatrycznej zapoznawali się z polskimi rozwiązaniami opartymi o francuski model rejonizacji. Poznawali bardzo liczną jak na warunki niemieckie sieć Poradni Psychiatrycznych. Mogli stwierdzić, że w wielu szpitalach istnieje system przepustek, opieki domowej i aktywne próby wypisywania ze szpitali, także chronicznych pacjentów, do opieki w środowisku. Równocześnie rzucała się w oczy bieda i bardzo złe warunki bytowe pacjentów przypominające sytuację w Niemczech z okresu przed ankietą psychiatryczną i przed działalnością Komisji Ekspertów.

Podczas trzydniowego pobytu w Krakowie grupa zapoznała się z tradycją i kulturą psychiatryczną krakowskiej Katedry Psychiatrii. W spontanicznie zaimprovizowanym dwudniowym polsko-niemieckim Sympozjum wygłoszono z obu stron referaty koncentrując się szczególnie na następujących tematach: „eu-

tanazji”, badań nad problematyką oświęcimską, stanu rozwoju reformy psychiatrycznej w obu krajach, integracji psychiatrii w sieć społeczną w środowisku oraz terapii rodzin. W czasie tego pobytu w Krakowie doszło do nawiązania bliskich kontaktów i przyjaźni. Goście nocowali w domach krakowskich psychiatrów i byłych więźniów obozu oświęcimskiego. Chyba właśnie te prawie niewyobrażalne spotkania między niemieckimi podróżnikami i krakowskimi gospodarzami i ich niezwykła atmosfera wpłynęły na treść rozmów, pogłębiły kontakty i rozpoczęły trwający do dzisiaj ich rozwój. Pozostała pamięć gościnności, zaskakującej otwartości i serdeczności oraz poczucie wspólnoty w interesujących i ważnych usiłowaniach rozwoju opieki psychiatrycznej. Pozostało też obustronne życzenie aby rozpoczęty proces poznawania się kontynuować i intensyfikować.

Z drugiej strony niemieccy goście byli poruszeni nie tylko materialną bazą polskich szpitali, ale również zarobkami gospodarzy. Groteskowość zarobków w służbie zdrowia w owych czasach była jeszcze bardziej podkreślona stosunkiem marki do złotego, z którego wynikało, że pielęgniarka zarabiała około 40 marek a lekarz 60. Z konieczności ciężar spotykania się i wymiany był jednostronny gdyż koszty seminariów i wyjazdów przejmowała strona niemiecka.

Najpierw nastąpiła rewizyta polskich psychiatrów w ramach znanych dobrze w niemieckim obszarze językowym tzw. Tygodni Kształcenia w Gütersloh. Miało to miejsce w 1987 i 1988 roku. W 1988 roku grupa krakowskich psychiatrów wzięła udział w pierwszym polsko-niemieckim sympozjum psychiatrycznym na temat „Psychiatria i Etyka”. Materiały z tego sympozjum zostały opublikowane w tym samym roku w 40. tomie z Tygodni Kształcenia w Gütersloh pod redakcją Klaus Dörnera, w wydawnictwie Jakoba van Hoddisa, pod tytułem „W dobrze rozumianym własnym interesie. Etyczne uzasadnienie dla psychiatrycznego działania wczoraj i dziś”.

Pogłębienie kontaktów

W czerwcu 1989 roku na zjeździe Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego w Łodzi odbyło się specjalne sympozjum z okazji 50. rocznicy niemieckiego najazdu na Polskę i za-

razem rozpoczęcia akcji masowego mordowania chorych psychicznie. Odbywająca się w tym czasie druga „podróż-spotkanie“ psychiatrów niemieckich została zaplanowana w ten sposób, że w planie podróży był udział we wspomnianym sympozjum.

Jako oficjalny przedstawiciel niemieckiej psychiatrii został zaproszony z wykładem na łódzki Zjazd profesor Klaus Dörner. Przyjechał w towarzystwie byłego dyrektora Związku Krajowego Westfalii-Lippe Herberta Nesequera. Po zjeździe w Łodzi niemiecka delegacja przebywała w Warszawie i była goszczona w Tworkach przez dr Marię Patubę. W trakcie tej wizyty prof. Klaus Dörner i Christine Teller w imieniu Zarządu DGSP podpisali w Ministerstwie Zdrowia porozumienie między Niemiec-kim Towarzystwem Psychiatrii Społecznej (DGSP) i Polskim Towarzystwem Psychiatrycznym (PTP) o wzajemnej współpracy i wymianie.

Przy okazji tej wizyty zastanawiano się nad intensyfikacją nawiązanych kontaktów. Herbert Nesequer zaproponował nawiązanie bezpośrednich partnerstw między instytucjami psychiatrycznymi w Westfalii a polskimi klinikami i szpitalami oraz zaofiarował finansowe wsparcie dla realizacji tej idei. Powstające partnerstwa miały dać szansę na nawiązanie szerszej i regularnej współpracy, środki na finansowanie wymian pracowników i przygotowanie wspólnych projektów celem poprawy sytuacji pacjentów w polskich partnerskich szpitalach. Chodziło o to, aby w każdej formie i na różne sposoby torować drogę do spotkania ludzi pracujących w psychiatrii w obu sąsiedzkich krajach.

Partnerstwa i założenie Towarzystwa

Początkowo nawiązały między sobą partnerstwa: Szpital psychiatryczny w Gütersloh – ze Szpitalem Psychiatrycznym w Dziekance-Gnieźnie, Centrum Psychiatryczne w Bochum – z Psychiatrią Krakowską (tj. z Katedrą Psychiatrii Uniwersytetu Jagiellońskiego i Szpitalem psychiatrycznym w Kobierzynie), Klinika Psychiatryczna w Dortmund – ze Szpitalem Psychiatrycznym w Tworkach/Warszawa, Klinika Psychiatryczna w Lengerich – ze Szpitalem Psychiatrycznym w Warcie.

Pierwsze polsko-niemieckie partnerstwo

zostało podpisane w sposób uroczysty pomiędzy Westfalskim Szpitalem w Gütersloh a Wojewódzkim Szpitalem Psychiatrycznym w Dziekance-Gnieźnie 7. grudnia 1989 roku. W tym czasie wiele innych klinik i szpitali nawiązało ze sobą bliskie partnerskie kontakty tak, że wkrótce umowy o partnerskiej współpracy mogły być podpisane pomiędzy: Nadreńską Kliniką Psychiatryczną w Langenfeld i Szpitalem Psychiatrycznym w Międzyrzeczu/Meseritz, Nadreńską Kliniką Psychiatryczną w Mönchengladbach i IV Kliniką Psychiatryczną w Warszawie-Bródnie oraz między Zakładami von Bodelschwingha w Bethel i Krakowem. To ostatnie partnerstwo wyróżnia się przez fakt, że zostało zawarte nie z jedną instytucją ale z całym środowiskiem psychiatrycznym Krakowa podobnie jak wcześniejsze partnerstwo z Bochum.

Listę partnerskich ośrodków trzeba uzupełnić o ostatnio nawiązaną współpracę pomiędzy: Szpitalem św. Filipa w Riedstadt koło Frankfurtu z psychiatrią w województwie bielskim (to również bardzo oryginalne partnerstwo obejmujące wszystkie instytucje psychiatryczne całego województwa), Nadreńską Kliniką Psychiatryczną w Bedburg-Hau i Stowarzyszeniem Społecznym św. Jerzego w Gelsenkirchen (współpraca między domami opieki społecznej) a Wojewódzkim Szpitalem Psychiatrycznym w Rybniku, Westfalską Kliniką Psychiatryczną w Padebornie i Wojewódzkim Szpitalem Psychiatrycznym w Drewnicy koło Warszawy oraz Instytutem Psychoneurologicznym i Kliniką Psychiatryczną Eppendorf w Hamburgu.

26. października 1990 roku odbyło się w Domu Związku Krajowego w Münster polsko-niemieckie Sympozjum psychiatryczne w czasie którego pod przewodnictwem Dyrektora Związku Krajowego Herberta Nesequera zostało założone Polsko-Niemieckie Towarzystwo Zdrowia Psychicznego z siedzibą w Krakowie i w Münster. Pierwszymi przewodniczącymi zostali wybrani prof. Klaus Dörner z Gütersloh i prof. Adam Szymusik z Krakowa.

Działalność Towarzystwa

Od czasu utworzenia Towarzystwa ilość spotkań i wspólnych aktywności wymyka się

opisowi. Do najważniejszych z nich należą te, które są organizowane przez same partnerstwa w ramach ich wewnętrznych programów współpracy. Obejmują one wymianę w obu kierunkach pracowników wszystkich grup zawodowych, seminaria, szkolenia zawodowe i pomoc materialną. We wzajemnej wymianie współpracowników, w której w ostatnich trzech latach wzięło udział kilkaset osób, szczególnie nacisk położony jest na wymianę pielęgniarek/pielęgniarzy oraz innych zawodów pozalekarskich.

Towarzystwo inspirowanie nawiązywanie nowych kontaktów przez przyszłych partnerów oraz służy jako pośrednik przez praktyczną pomoc w pierwszych krokach między instytucjami psychiatrycznymi w Niemczech i w Polsce.

Rokrocznie Towarzystwo organizuje naprzemiennie w Polsce i w Niemczech międzynarodowe sympozjum. 2. Polsko-Niemieckie Sympozjum pod patronatem Ministra Zdrowia Władysława Sidorowicza odbyło się we wrześniu 1991 roku w Gnieźnie na temat „Reforma psychiatrii w Polsce i w Niemczech”, zaś 3. Polsko-Niemieckie Sympozjum we wrześniu 1992 roku zostało zorganizowane w Bethel na temat „Psychiatria po Oświęcimiu” z udziałem Minister dr Reginy Hildebrand z Brandenburgii. 4. Polsko-Niemieckie Sympozjum odbyło się między 14 a 16 października 1993 roku w Bielsku-Białej pod patronatem polskiego Ministra Zdrowia aby dyskutować temat „Polsko-niemieckie partnerstwa – jako przykład dla międzynarodowej współpracy w Europie”.

Na sympozjach i w wyniku codziennej pracy między partnerami powstały liczne projekty rozbudowy opieki psychiatrycznej w Polsce i w Niemczech. Mają one na celu integrować obustronny proces reform i korzystać z wzajemnych doświadczeń zwłaszcza w celu uniknięcia możliwych błędów. W istniejących partnerstwach w centralnej i południowej Polsce będą realizowane projekty tzw. modelowych regionów, których istotą będzie przekształcenie dużego szpitala psychiatrycznego i rozbudowa zintegrowanego systemu opieki pozaszpitalnej. Realizacji tych projektów będzie towarzyszyć mieszana komisja ekspertów (2). Będą poszukiwane różne źródła finansowania konkretnych projektów w modelowych regionach np. przez Polsko-Niemiecką Fundację (3). W przygotowaniu jest projekt współpracy jednego z modelowych regionów w połączeniu z Brandenburskim planem rozwoju psychiatrii

mający na celu intensyfikację przygranicznej współpracy między psychiatrią obu krajów. W każdym z partnerstw, w którym będą realizowane modelowe regiony partnerzy utworzą polsko-niemieckie zespoły realizujące taki projekt.

Wśród niemieckich krajów wspierających współpracę szczególne, centralne miejsce zajmuje Westfalia. To właśnie z Westfalii płyną ciągle polityczne impulsy dla dalszego rozszerzania nawiązanych kontaktów. Politycy samorządowi i pracownicy administracji z Westfalii za pośrednictwem Towarzystwa przyjeżdżali wielokrotnie do Polski w mniejszych i większych grupach informując się o postępach współpracy w partnerskich ośrodkach, ale również o postępach w umacnianiu samorządowej administracji i demokratycznych struktur w Polsce, w tym istotnym dla naszego kraju okresie politycznego przełomu. Bardzo ważna była podróż w maju 1992 roku dwóch Komisji Związku Krajowego Westfalii-Lippe pod kierownictwem Przewodniczącej Zgromadzenia Urszuli Bolte i obecnego dyrektora Związku Krajowego dr. Manfreda Schollego do Gniezna i Krakowa.

Towarzystwo nie zaprzestało organizacji dużych „podróży-spotkań”, które sięgają swoją tradycją do 1987 roku. Partnerem przy organizacji tych podróży jest Międzynarodowy Związek Pracy Społecznej we Frankfurcie nad Menem.

Towarzystwo poprzez otrzymywane darowizny chce finansować stypendia w Niemczech dla polskich pracowników psychiatrycznych z różnych grup zawodowych.

Potrzech latach intensywnych przygotowań dzięki zeszytom „DIALOGU” Towarzystwo posiada własny organ, który wydawany z roczną regularnością będzie informował o jego aktywnościach i stanowił szerokie forum dla wymiany nie tylko między psychiatrycznymi środowiskami.

Polsko-Niemieckie Towarzystwo Zdrowia Psychicznego powstało w okresie gwałtownych i głębokich przekształceń politycznych w Europie. Pierwsze kroki w jego tworzeniu, które w sposób decydujący odcisnęły się na późniejszym dynamicznym rozwoju miały miejsce na długo przed tymi przemianami. Dzisiejsza retrospekcja umacnia nas w przekonaniu, że partnerska współpraca polsko-niemiecka jest palącą koniecznością i nie zna żadnej alternatywy. Założenie Towarzystwa na kilka dni przed zjednoczeniem Niemiec otworzyło nowy rozdział w naszych stosunkach. Realne stały się

możliwości, które wcześniej sprawiały wrażenie utopijnych, ale równocześnie pozbawione politycznego maskowania odstąpiły się liczne problemy polsko-niemieckiego sąsiedztwa. Towarzystwo uważa za swoje najważniejsze zadanie pozostać wobec tych problemów otwartym wskazując równocześnie na drogę dialogu i porozumienia. To właśnie w zmaganiu się z tymi problemami w minionych latach Towarzystwo rosnęło i dojrzało do dzisiejszego kształtu, politycznie i historycznie bardziej świadomego grona profesjonalistów o różnych zawodach i wielu światopoglądach, zaangażowanych w proces reformy opieki psychiatrycznej i poprawy warunków życia osób chorych psychicznie w Polsce i Niemczech.

Piśmiennictwo

1. Dt. Ausgabe: Die Auschwitzhefte. Texte der polnischen Zeitschrift „Przegląd Lekarski“ über historische, psychische und medizinische Aspekte des Lebens und Sterbens in Auschwitz. Herausgegeben v. Hamburger Institut für Sozialforschung. Beltz-Verlag Weinheim/Basel 1987.
2. Soz. Psych. Info Nr. 71/72, Dezember 1982, S. 6–17.
3. K. Dörner (Hg.): Tagungsbände der Gütersloher Fortbildungswochen 40/1988: Im wohlverstandenen eigenen Interesse. Psychiatrisches Handeln gestern und heute ethisch begründet. Verlag Jakob van Hoddis, Gütersloh, 1989.
4. G. Wienberg, A. Cechnicki: „Deutsch-Polnischer Verbund zum Aufbau Gemeindepsychiatrischer Modellregionen in Polen“, Dialog Nr 1, 1993
5. T. Gabriell, A. Cechnicki: „Modellprojekt Enthospitalisierung von chronisch psychisch Kranken in der Modellregion Kraków“, Dialog Nr 1, 1994